

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-63>

Ольга Євгенівна Аврамова

Відділ приватного права та процесу
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
Київ, Україна

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВО БУТИ ЛЮДИНОЮ

Анотація. У статті сформульована концепція права бути людиною як фундаментальна складова четвертого покоління прав людини. Ці новації обумовлені змінами в розумній ціннісному підході щодо права та прав людини, загалом, в умовах глобалізації та цифровізації суспільств. Зосереджено увагу на трансформації уявлень про зміст прав людини під впливом глобалізації, біотехнологічного прогресу, цифровізації та розвитку інформаційних систем. Проаналізовано сутність і структурні елементи четвертого покоління прав, зокрема інформаційні, цифрові, соматичні права, а також право на безпеку в нових техносоціальних умовах. У статті розглядається поняття автономії людини як комплексне явище, що поєднує соціальний, юридичний та біологічний аспекти. Соціальна автономія визначається як здатність особи формувати власну ідентичність і самовиражатися в матеріальному й цифровому середовищі. Юридична автономія передбачає наявність правосуб'єктності та свободу волевиявлення в правовідносинах. Підкреслюється, що лише гармонійне поєднання всіх форм автономії забезпечує повноцінну реалізацію людини як самостійного та відповідального суб'єкта в умовах сучасного суспільства. Наголошено на потребі в правовому осмисленні нових викликів, пов'язаних із ризиками втрати людської автономії, приватності, тілесної цілісності та духовної ідентичності. Обґрунтовано, що право бути людиною має охоплювати не лише класичні права й свободи, а й новітні юридичні гарантії захисту генетичної інформації, антропологічної унікальності та моральної недоторканності особи в цифрову епоху. Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень у сфері правового регулювання людської природи, спрямованих на забезпечення гідного існування особи в умовах біо- та техносередовища.

Ключові слова: четверте покоління прав людини, право на життя, соматичні права, інформаційні права, цифрові права, право.

Olga Ye. Avramova

Department of Private Law and Procedure
F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of
National Academy of Law Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

THE FOURTH GENERATION OF HUMAN RIGHTS: THE RIGHT TO BE HUMAN

Abstract. The article formulates the concept of the right to be human as a fundamental component of the fourth generation of human rights. These innovations are driven by a shift in the

value-based approach to law and human rights in the context of globalization and digitalization of societies. The study focuses on the transformation of perceptions regarding the content of human rights under the influence of globalization, biotechnological advancement, digitalization, and the development of information systems. The essence and structural elements of the fourth-generation rights are analyzed, particularly informational, digital, somatic rights, as well as the right to security in the new techno-social environment. The article examines the concept of human autonomy as a complex phenomenon encompassing social, legal, and biological dimensions. Social autonomy is defined as an individual's ability to form their own identity and express themselves in both material and digital environments. Legal autonomy presupposes legal capacity and freedom of will within legal relations. It is emphasized that only a harmonious combination of all forms of autonomy ensures the full realization of the individual as an independent and responsible subject in contemporary society. The article underscores the need for legal reflection on new challenges related to the potential loss of human autonomy, privacy, bodily integrity, and spiritual identity. It is argued that the right to be human should encompass not only classical rights and freedoms but also new legal guarantees for the protection of genetic information, anthropological uniqueness, and the moral inviolability of the person in the digital age. The article concludes with a call for further research in the field of legal regulation of human nature, aimed at ensuring a dignified existence of the individual within bio- and techno-environments.

Keywords: *fourth-generation human rights, right to life, somatic rights, informational rights, digital rights, law*

ВСТУП

Біологічна та технологічна еволюція людства, підкріплена безперервним удосконаленням технологій у сфері виробництва, медицини та повсякденного життя, природно зумовлює трансформацію уявлення людини про саму себе. Штучний інтелект, робототехніка є підґрунтям для розвитку інновацій та вдосконалення суспільного буття. Водночас ці новації призводять до певної прихованої конкуренції між людиною та технологіями. На тлі цього людство намагається переглянути свою сутність. Так, сучасна людина може створювати та реалізовувати різні складові своєї особистості (субособистості), зокрема віртуальну особистість, визначати свою гендерну належність, зіставляти себе з певною субкультурою (квадробери, отаку) тощо. Такі вияви людської особистості базуються на автономії людини, її моралі, соціальних та релігійних поглядах. Водночас прояв людської особистості відбувається в межах суспільства, яке вже має глобалізаційний характер, що надає можливість формувати транскордонні відносини. Сучасна трансформація людської сутності, ідентичності є предметом дослідження різних наук: філософії, соціології, педагогіки, права, економіки, соціології, – через те формується синергія наукового пізнання людства сьогодення. Людина продовжує залишатися у фокусі наукових досліджень. Незважаючи на це, існує наукова дискусія щодо можливості надання правосуб'єктності роботам; а це призводить до відкриття нового напрямку наукової полеміки. Однією зі складних етико-правових проблем залишається медичне втручання в цілісність людини. Втручання

у ДНК, корекція геному людини, евтаназія, віковий ценз до зміни статі, щеплення, постмортальне запліднення, трансплантація продовжують залишатися нагальними питаннями, зокрема, у сфері медичного права. Ще однією сучасною проблематикою є правова характеристика віртуальної/цифрової особистості. Не можна обійти й таку проблематику, як зіставлення праці людини та роботів, алгоритмічних систем прийняття та розробки рішень, оскільки це потребує виокремлення додаткового соціального забезпечення людини в умовах технологічних змін процесу виробництва. Вимагає наукового осмислення й захист наукових, творчих здобутків людини в разі їх привласнення штучним інтелектом. Окремо постає питання щодо права людини на визначення змісту виховання власної дитини, побудови особистого життя, емоційного партнерства з андроїдом, ектогенезу тощо. Непоодинокі випадки, коли інформаційні системи/платформи вимагають від користувача (людини) підтвердження, що він є людиною. Таке змішання штучності та природності під час побудови та реалізації суспільних відносин формує наукову проблематику щодо виокремлення такої категорії, як право бути людиною. Наведена проблематика може розглядатися в межах четвертого покоління прав людини.

Актуальність теми дослідження зумовлена стрімким технологічним розвитком суспільства, що призводить до трансформації та розширення можливостей людини. У таких умовах виникає необхідність чіткого окреслення автономії особистості, її ідентичності як живої істоти та невід'ємного права залишатися людиною. Сучасний етап розвитку прав людини демонструє своєрідну спіральність: первинний імпульс, зосереджений на ідеях рівності та гідності, сьогодні повертається до фундаментальної потреби – виокремлення права бути людиною.

Метою дослідження є визначення сутності права людини бути людиною в умовах еволюції виробничих технологій та інтеграції природних і технологічних можливостей у процесах розвитку особистості, її свідомості та генетичного коду задля збереження людської природи.

Для досягнення цієї мети поставлені такі *завдання*: розкрити сутність четвертого покоління прав людини; виокремити право людини бути людиною та надати його характеристику; сформулювати подальші напрями наукових розвідок у цій сфері.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше науково обґрунтовано гіпотезу та здійснено її доведення щодо необхідності виокремлення права людини бути людиною як окремого елементу в межах концепції прав людини четвертого покоління.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

У 2010 році нами була опублікована стаття щодо постановки проблеми про утворення четвертого покоління прав людини, під яким пропонувалося розуміти незалежність і альтернативність особи у виборі правомірної поведінки,

що ґрунтується на автономії в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії [1, с. 106]. За цей час щодо цього були проведені певні наукові заходи, опубліковані різного ступеня наукові праці. Так, 10 грудня 2021 року в Київському інституті інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» кафедрою конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін було організовано проведення круглого столу на тему «IV покоління прав людини: реалії та перспективи для України» з нагоди Міжнародного дня прав людини [2]. Оpubліковано монографію «Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я» [3]. Публікуються результати досліджень четвертого покоління прав людини й на рівні статей. Дослідники підкреслюють, що концепція четвертого покоління прав людини є надзвичайно важливим соціокультурним та правовим феноменом на сучасному етапі розвитку суспільства [4, с. 270]. У літературних джерелах наголошується, що четверте покоління прав людини в ХХІ столітті вже досить скоро охопить весь сучасний світ і не оминє жодну країну; воно характеризується незалежністю, автономністю та свободою особи в будь-яких її виявах [5, с. 48]. О. І. Маложон у статті «Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності» визначає, що в умовах глобалізаційних змін держава має дотримуватися таких принципів у регулюванні прав нового покоління: 1) забезпечення вільного доступу до мережі «Інтернет» та віртуальної реальності; 2) невтручання в релігійні та моральні погляди особи, доки вони перебувають у межах закону й не загрожують державній безпеці; 3) дотримання балансу між повагою до прав меншин та піклуванням про збереження сприятливої демографічної ситуації в країні; 4) повага до права особи розпоряджатися власним життям та тілом, зокрема права на гідну смерть; 5) непорушність права особи, в тому числі ще ненародженої, на власну унікальність та ідентичність; 6) стимулювання наукового прогресу до гуманізації досліджень та їхньої відповідності правилам біоетики [6, с. 44]. У межах розвитку четвертого покоління науковці пропонують виокремлювати право на ядерну безпеку, застосування хімічної зброї й інших видів смертоносних носіїв для населення будь-якої країни [7, с. 93]. На думку І. М. Жаровської, до групи четвертого покоління прав людини слід включити права, які пов'язані з розвитком біомедицини та біотехнологій; новітні права особи в інформаційній сфері [8, с. 24]. У практичній площині юриспруденції реалізація четвертого покоління прав людини має вияв, зокрема, у розробці та розгляді проекту Закону «Про інститут реєстрованих партнерств» №9103 від 13.03.2023 [9]. Можливість використання штучного інтелекту передбачено в ст. 16 Кодексу суддівської етики: використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим [10]. Наведене підкреслює актуальність та нагальність продовження дослідження становлення четвертого покоління прав людини.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Під час проведення наукових розвідок та отримання результатів цього дослідження були використані наукові праці українських та зарубіжних дослідників у сфері теорії прав людини, проєкти нормативно-правових актів, нормативно-правові акти, міжнародні акти, публікації щодо наукових здобутків у сфері медицини, інформаційних технологій.

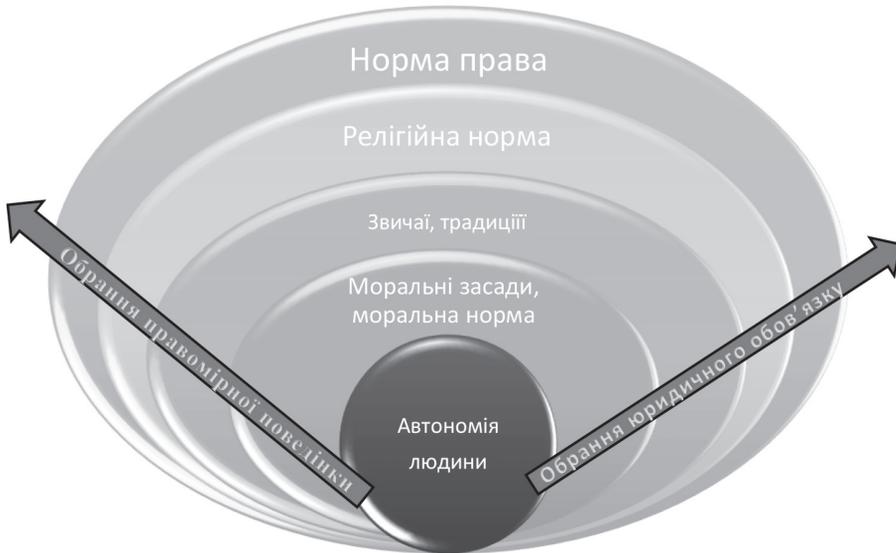
У роботі використано систему загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Базовим методом дослідження став діалектичний метод, який дозволив виявити тенденції еволюції четвертого покоління прав людини із урахуванням сучасного розвитку суспільства та наукового мислення, моралі. Аксиологічний та методологічний підходи стали основоположними щодо виявлення зміни кола цінностей сучасної людини та розкриття цінності її прав у процесі формування новітніх технологічних людських можливостей. Цінності є центральною проблематикою сучасного суспільства; зміна уявлень про них є предметом дослідження в царині юридичної науки, оскільки вектор цінностей є проєкцією формування правомірної поведінки людини із урахуванням виникнення новітніх можливостей у сфері цифрового середовища, медицині. Методи аналізу та синтезу є незмінно актуальними в юридичній науці. Їх використання дозволяє визначити складові четвертого покоління прав людини та їх поєднання підтверджує існування феномена цього покоління прав. Такий метод, як метод правового моделювання, надав можливість сформулювати моделі четвертого покоління прав людини в умовах глобальної цифровізації. За допомогою синергетичного методу вдалося охарактеризувати четверте покоління прав людини як самостійну систему прав, центральне місце в якому посідає право бути людиною як фізичної істоти з власним моральними, релігійними поглядами, що впливає на правомірну поведінку та виконання юридичних обов'язків. Міждисциплінарний метод дозволив установити зв'язки між правом та філософією, етикою, психологією, інформатикою, медициною в межах розвитку прав людини. У роботі було застосовано формально-логічний метод, який є підґрунтям для розкриття структури четвертого покоління прав людини як правової категорії. Функціональний метод було застосовано задля виокремлення функціонального призначення права людини бути людиною.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

3.1 Сутність четвертого покоління прав людини

В основі концепції поколінь прав – виявлення історичної поетапності у формуванні та законодавчого закріпленні різних за своїми функціями та сферами застосування груп прав [11, с. 575]. Поява четвертого покоління прав людини пов'язано з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій, з проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері [12, с. 59]. Під впливом указанного зовніш-

нього фактора сформувався і його змістовне наповнення, зокрема це вказано на мал. 1.

Малюнок 1. Структурна побудова права людини четвертого покоління

Звернемо увагу, що ядром права людини четвертого покоління виступає автономія людини / автономія особистості. В. М. Братасюк зазначає, що людина та особистість – категорії нетотожні, зокрема особистість – це соціокультурний індивід, носій соціально значущих якостей [13, с. 181]. Щодо розмежування термінів «людина» та «особистість» слід зазначити, що у ч. 1 ст. 3 Конституції України закріплено термін «людина»: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [14]. Можна припустити, що з цієї норми може впливати законодавче розмежування таких категорій, як «людина» та «особистість». Остання охоплює такі складові, як честь і гідність, недоторканність та безпека. Отже, поняття «людини» може використовуватися в широкому розмінні, що включає й елемент особистості. При цьому особистість є філософсько-правовою категорією, пов'язаною із соціальним аспектом життєдіяльності та вияву людини в суспільстві. У вузькому розумінні людина – це біологічна істота, яка наділена розвинутою нервовою системою та здатністю до нейронної діяльності. У широкому розумінні – людина – це біологічно-соціальна істота. Автономія є властивістю людини, що забезпечує її незалежність, свободу волевиявлення й особисту відповідальність за власні вчинки. Її реалізація в правовідносинах відбувається завдяки правосуб'єктності. У цьому дослідженні людина визначається в широкому сенсі.

Поняття автономії людини має міждисциплінарний характер і перебуває у фокусі досліджень філософії, політології, психології та юриспруденції. Його інтерпретація варіюється залежно від того, як визначається взаємозв'язок між індивідом та суспільством. Загалом у правовому сенсі автономія є конструктивною особливістю самовираження та міри свободи особистості. У сучасному суспільстві вона виступає у вигляді реакції на знеособлення особистості та її стандартизацію, висловлює протест проти утилітарного підходу до неї, а також проти маніпулювання людською свідомістю [15, с. 183]. Автономія людини розглядається як ідеальна основа для формування особи на основі раціонального вибору можливих дій, способу життя загалом, детермінованому власною системою цінностей та власними ціннісними орієнтаціями [15, с. 189]. На думку Ю. Я. Шеляженко, особиста автономія приватних осіб та організацій – це власний правовий порядок самостійного існування індивідуальності (особи, групи осіб), природної (людина, інші форми буття) чи штучної (соціальні, технічні системи), що виявляє незалежність від індивідуальних впливів та публічної політичної влади [16, с. 189]. Тобто це самостійність існування за власними законами, здатність бути першоджерелом власного права, природну або приписану їй виявлену в правовідносинах здатність користуватися свободою для концентрації правового досвіду, капіталізації відповідальності, традиції та закону [17, с. 34]. Г. Л. Крушельницька доводить, що автономія – це здатність особи до самовизначення та можливість самостійно приймати рішення щодо власного тіла, здоров'я, життя, за умови, що такі рішення не завдають шкоди іншим особам та суспільству. Автономію не варто ототожнювати із суверенітетом особистості, оскільки суверенітет стосується природних прав людини, тоді як автономія – прав, наданих державою і суспільством [18, с. 28]. З психологічного аспекту Г. В. Чайка стверджує, що суверенність особистості – це здатність управляти самою собою, самостійне створення власних норм буття. Звуження сфери суверенітету індивіда призводить до втрати його існування як суб'єкта [19, с. 262]. Підкреслимо, що поняття автономії та суверенітету людини, зокрема базується на концепції права власності відносно себе Г. Коена, що кожна людина має повне й виключне право контролювати себе та свої можливості й, отже, не зобов'язана надавати жодних послуг або продуктів будь-кому іншому, якщо вона добровільно їх не погодилася надати [20, с. 12].

Ураховуючи наведене, можна визначити, що автономія людини – це природна незалежна властивість особи щодо самостійного прийняття рішення відносно себе та свого тіла, та визначення правил власної поведінки з урахуванням норм моралі, звичаїв/традицій, норм релігії та права, виходячи із біологічних здібностей нейронної діяльності, вроджених якостей, переконань, зіставлення себе з певними субкультурами та цінностями. Автономія завжди базується на свободі, наданій людині від народження, але визнається та гарантується державою. Вона дає змогу особі реалізовувати свої ідеї, погляди, потреби, незалежно від інших

суб'єктів, що полягає в незалежному й альтернативному виборі форми правомірної поведінки [1, с. 104].

Автономія людини – це система взаємопов'язаних елементів – біологічного, соціального й юридичного.

Біологічна автономія людини базується на суверенитеті людині та полягає в її фізичній цілісності. Вона виникає в момент запліднення й обумовлена наявністю відповідного геному, сукупності ДНК. Звернемо увагу, що залишається проблемою категоріальне визначення «суверенитету геному, ДНК людини». Сучасні медичні інновації дозволяють втручатися в геном людини, ДНК у момент штучного запліднення. Це вже є втручанням у природу людину, що викликає етико-моральну проблематику. На сьогодні способів редагувати геном є багато, але найпопулярнішими є методи «цинкових пальців» TALEN та CRISPR. Проводом для Нобелівської премії 2020 року стала саме остання з них і найсучасніша технологія – CRISPR, яка дає змогу вносити дуже точні зміни в геном [21]. Згідно зі ст. 10 Загальної декларації щодо геному людини та прав людини, прийнятою 11 листопада 1997 р. Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури на її двадцять дев'яťтій сесії, жодні дослідження, що стосуються геному людини, а також жодні прикладні дослідження в цій сфері, зокрема в галузях біології, генетики та медицини, не повинні переважати над повагою до прав людини, основоположних свобод і людської гідності окремих осіб або, у відповідних випадках, груп людей. Засади охорони геному людини закладені в ст. 1 Декларації: геном людини лежить в основі фундаментальної єдності всіх членів людського роду, а також визнання їхньої невід'ємної гідності та різноманіття. У символічному сенсі він є спадщиною людства [22]. Г. Л. Крушельницька зазначає, що геном є природною генетичною структурою людини, що визначає її як виду, так і особисту унікальну біологічну сутність. Людський геном містить інформацію про спадкові схильності, прогнозовані захворювання, потенційний стан здоров'я, родинні зв'язки, етнічне та популяційне походження фізичної особи, тому геном має підлягати особливій правовій охороні як окреме особисте немайнове благо [23]. Наявність унікального геному людини створює унікальні межі біологічного втілення буття людини. Охорона геному кожної людини має бути складовою права на життя, охорону здоров'я, соціального забезпечення. Біологічна автономія людини передбачає цілісну недоторканність, контроль над власним тілом, прийняття рішень щодо лікування, щеплень, іншого медичного втручання, використання відповідних фармацевтичних препаратів, участь у медичних експериментах тощо. Наприклад, примусове годування тяжкохворого пацієнта або особи з анорексією призводить конфлікт між біологічною автономією людини й обов'язком лікарів зберігати життя людини в контексті захисту права на життя.

Соціальна автономія людини передбачає можливість людини самостійно формувати власну особистість та здійснювати дії як у матеріальному, так і цифрово-

му середовищі. Завдяки соціальній автономії людина самостійно обирає свій вигляд у суспільстві, зокрема через належність до певних субкультур, реалізацію своїх прав на свободу слова та самовираження тощо. Така свобода дає змогу формувати власну ідентичність, відстоювати особисті переконання та брати активну участь у громадському житті. Соціальна автономія передбачає здатність людини діяти згідно зі своїми цінностями, незважаючи на зовнішній тиск чи стереотипи, що панують у суспільстві.

Юридична автономія полягає в наявності правосуб'єктності. Суб'єкт правовідносин самостійно обирає поведінку, виконує юридичні обов'язки, несе відповідальність. Правочини людини поза її волею є неправовірними.

Саме поєднання біологічної, соціальної, юридичної автономії створює цілісне уявлення про автономію людини.

Автономія людини реалізується у відповідних станах-чинах (дія, бездіяльність) буття особи в суспільстві, які здійснюються за наявності волі людини, формуються під впливом моральних, релігійних норм, цінностей, властивостей нейронних зв'язків, фізичних можливостей. Так, особливістю релігійних норм як регуляторів суспільних відносин є подвійний зміст: з одного боку, регламентують зовнішню поведінку суб'єкта суспільних відносин, а з іншого – внутрішні переконання, сенс вчинку і стимули, що примушують вчиняти саме так, і не інакше [24, с. 78]. На відміну від релігійних норм (це статичні норми, обумовлені релігійними традиціями та свідомістю) моральні норми не є сталими і визначеними для людства загалом. Кожне суспільне утворення має свою систему моральних ціннісних орієнтирів, що визнаються на певному етапі його розвитку такими, що відповідають ціннісним установкам і орієнтаціям більшості населення [25, с. 204]. А ось норма права виступає саме правилом щодо реалізації свідомо обраної правомірної поведінки. Наявність юридичної відповідальності також впливає на формування волі та волевиявлення щодо здійснення певного чину в праві. Крім того, на вибір поведінки людини впливають сучасний стан цифровізації суспільства та інновації в усіх сферах життя. Це природно впливає на розширення фактичних можливостей людини, а отже, навколо цього формуються новітні суспільні відносини, виникають нові моделі здійснення дій. Тому для сучасної людини вже недостатньо мати лише один варіант правомірної поведінки. Виникає потреба в розширенні обсягу прав та варіативності дій. Наприклад, це простежується в нормах проекту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств», зокрема ч. 2 ст. 1 закріплено, що реєстроване партнерство не є шлюбом та не є перешкодою для укладення шлюбу між реєстрованими партнерами за умови дотримання інших вимог, установлених законодавством України [9]. Наведене вказує на впровадження альтернативних форм шлюбу, а отже – встановлення альтернативної правомірної форми поведінки у сімейних відносинах.

Сутність прав людини четвертого покоління полягає в утвердженні можливості альтернативного вибору форм правомірної поведінки, виконання юридич-

ного обов'язку. Це є підґрунтям переходу контролю над діями особи від держави до людини. Держава лише пропонує декілька моделей правової поведінки, а людина самостійно їх обирає. Це шлях до людиноцентричного правового регулювання суспільних відносин; держава перестає бути «монополістом» у формуванні моделі правомірної поведінки. Звернемо увагу, що монополія держави на формування норм поведінки поступово поступається монополії договору, який дедалі більше визнається як первинне джерело права. Крім того, у цифровому середовищі первинність належить корпоративним нормам відповідного власника цифрової платформи.

Трансформація правового регулювання простежується і в регламентації відповідних нетипових прав. Їхній нетиповий характер полягає в тому, що вони не вписуються в загальновизнану систему прав людини та знаходяться на перетині моралі, етики й права. Вони пов'язані з розширенням біологічних, технологічних і цифрових можливостей людини, змінюють уявлення про її місце в суспільних відносинах, роль і призначення, а також спонукають до переосмислення засад релігійних (статичних), моральних (динамічних) норм. Підкреслимо, що переосмислення зіставлення інтересів людини із суспільством, державою потребує перегляду усталених моделей соціально правомірної поведінки. Окремо постає проблематика щодо захисту людини як найвищої цінності від штучних утворень, що можуть як розширювати можливості людини, так і привласнювати її результати діяльності, встановлювати доступ до ресурсів та контроль над людиною. Тому виникає потреба виокремлювати цінність людини та її первинність: тоді як традиційна філософсько-правова проблематика зосереджувалася на зіставленні інтересів між людиною та державою. Крім того в сучасному цифровому середовищі вибудовується нова конфігурація взаємодії: людина – держава – алгоритмічний цифровий механізм/штучний інтелект, де останній постає як результат цифрових технологій, наділений елементами контролю, алгоритмічного регулювання суспільних відносин.

Штучний інтелект набуває все більшої ролі «незалежного посередника», «квазісуб'єкта», що не має суб'єктної складової (суб'єктного зв'язку між об'єктом та суб'єктом), як наслідок, є незалежним. Отже, він сприймається як формально нейтральний та незалежний агент, що здатний виконувати функції контролера (поліцейського), судді, науковця, воїна. Водночас над штучним інтелектом завжди існує його власник або розробник, зокрема особа чи структура, яка зберігає можливість суб'єктивного впливу на результати його дій. Саме цей фактор становить суттєву загрозу, оскільки наразі не існує ефективного механізму захисту від прихованого чи маніпулятивного впливу через алгоритмічні системи. Таким чином, коли йдеться про роль штучного інтелекту в суспільстві, варто розуміти, що кінцевим бенефіціаром його впливу на людину виступає не сам алгоритм, а суб'єкт контролю, що програмує логіку рішень. У такому разі формується альтернативна реальність поза правом та державою. Щодо цього твердження ChatGPT дав таке

пояснення: «Стверджувати, що ШІ є незалежним лише тому, що не має суб'єктності – суперечливо. Його залежність від даних, параметрів і цілей, заданих зовні, робить його швидше «підконтрольним виконавцем», ніж самостійним суб'єктом... Хоча правовий захист від алгоритмічної маніпуляції дійсно слабкий, він не є повністю відсутнім. У ЄС, наприклад, існують положення про прозорість і підзвітність ШІ в рамках AI Act. Висновок: Так, загальна ідея правильна та глибока. Штучний інтелект сьогодні – це не просто технологія, а новий інструмент впливу, який може змінити розподіл влади та нормативності в суспільстві. Однак для академічної точності важливо: не перебільшувати автономність ШІ, не ідеалізувати його функції і враховувати вже наявні механізми регулювання» [26].

При дослідженні прав людини четвертого покоління не можна оминати проблематику правосуб'єктності. Спостерігається певна надбудова правосуб'єктності – правосуб'єктності батьків над правосуб'єктністю дитини, зокрема в момент запліднення. Так, це відбувається в разі постмортального запліднення, штучного запліднення та корекції ДНК майбутньої дитини. Це питання потребує глибокого дослідження в умовах балансу між збереженням унікальності природної ДНК людини та можливістю отримання дитини із запланованим генетичним профілем. Проблема надбудови правосуб'єктності виникає і щодо надання згоди батьків щодо щеплення дитини.

Наведене підкреслює, що юридична наука перебуває на етапі вдосконалення розуміння прав людини та її місця в сучасному бутті, що впливає й на правове регулювання суспільних відносин.

3.2 Права людини четвертого покоління

Нетипові та новітні права людини останнім часом зазнали активного розвитку, що дозволяє вже сьогодні систематизувати їх як окрему групу прав людини четвертого покоління та визначити їхню систему. Д. М. Белов до четвертого покоління відносить соматичні права [3, с. 17]. На думку О. О. Барабаш, до цього покоління прав людини належать права людини, що виникли внаслідок розвитку медицини, біології, техніки та змін у загальній моралі [27, с. 217]. Зокрема, це інформаційні права. Так, лише сама особа має право визначити, які саме відомості, що стосуються її приватного життя, повинні залишатися в таємниці, а тому збір, зберігання, використання та поширення такої інформації не допускаються без згоди цієї особи [28, с. 29]. В. В. Турянця виокремлює соматичні права четвертого покоління та висовує гіпотезу щодо утворення п'ятого покоління прав людини щодо космічної діяльності [29, с. 57]. Водночас ця гіпотеза не може бути підтримана, оскільки ще не завершена фаза формування системи прав четвертого покоління. В юридичних джерелах також до четвертого покоління прав людини відносять репродуктивні права: право на продовження роду та право на репродуктивне здоров'я [30, с. 44], а також право на безпеку від відповідного виду зброї [7, с. 93]. Отже, сформувався підхід, за яким систему прав четвертого покоління

прав людини складають такі права, як: соматичні, інформаційні, права на безпеку.

Наведені права мають безпосередній зв'язок із природними правами першого покоління. Як влучно вказує О. В. Скрипнюк, первинними правами, ідентифікованими людиною стосовно себе й свого буття, стали природні права, що належать від самого її народження [31, с. 60]. У цьому простежується спадкоємність між поколіннями прав людини. Прикладом цього є соматичні права, при характеристиці яких В. М. Вовк підкреслює, що актуалізація соматичних прав як юридичне закріплення власності на своє тіло є результатом «антропологічного» повороту в свідомості сучасного людства та процесів антропологізації права. Осмислення цих прав дозволяє розглянути право крізь призму людини, оскільки, пізнаючи себе та свою природу, людина наближається до осягнення суті права [32, с. 70]. До соматичних прав варто відносити право на тілесну та геномну недоторканність; право на згоду на медичне втручання, зокрема щеплення; репродуктивні права; право на евтаназію або паліативну допомогу (у деяких юрисдикціях); право на гідну смерть або припинення лікування у випадку невиліковної хвороби; право на тілесну ідентичність; право на зміну тіла відповідно до гендерної самоідентифікації; право на власні органи та тканини; право на трансплантацію. Широкий спектр соматичних прав виокремлює В. В. Завальнюк. Так, науковець до них відносить право на життя; право на цілісність особистості (фізичну та психічну цілісність): права на зовнішність (право на неповторність зовнішнього вигляду, право на зміну зовнішнього вигляду; права на донорство (право на трансплантацію, право на трупну трансплантацію тощо); сексуальні права людини (свобода вибору сексуального партнера, право на добровільні сексуальні контакти, легальність проституції, оборот порнографічної продукції, право на вибір сексуальної орієнтації); репродуктивні права людини (право на штучне запліднення, право на сурогатне материнство, право на штучне переривання вагітності, право на контрацепцію, право на стерилізацію); право на зміну (корекцію) статі; право на клонування (репродуктивне клонування, терапевтичне клонування); право на лікування свого тіла (права пацієнта, медичне вживання наркотичних та психотропних речовин, вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря); право на розпорядження своїм тілом (право пожертвувати своїм життям, евтаназія) [33, с. 25]. До цих прав можна віднести і право на партнерство з андроїдом, право на ектогенез, право на генетичну автентичність; право на спадок геному, ДНК (як передання в спадщину, так і набуття прав на генетичний спадок), право на редагування ДНК. Наведений перелік прав є цілком сучасним, а тому вимагає окремого наукового осмислення. У більшості визначених прав виявляється відхилення від загальноприйнятих у суспільстві етико-правових уявлень, зокрема: сексуальні права людини, вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря, право пожертвувати своїм життям. Залишається відкритим питання щодо визнання їх правомірною чи неправомірною поведінкою. Попри те, що їхня правова регламентація відсут-

ня, такі відносини фактично існують, що зумовлює необхідність формування концептуального балансу між публічним і приватним у процесі ідентифікації автентичності особи в суспільному просторі. Водночас є і позиції щодо переосмислення цих прав, зважаючи на сутність права на життя. Так, Б. В. Островська вказує, що право людини на життя є основоположним, пріоритетним і фундаментальним правом людини; «право» на аборт не може бути виправдане як з міжнародно-правової, так і з морально-етичної та релігійної позицій; ненароджена дитина є людиною, а тому її вбивство, зрештою, є аналогічним позбавленню життя вже народженої дитини [34, с. 147]. Отже, різноманіття підходів до розуміння прав людини свідчить про зростаючу актуальність ціннісного підходу, який дедалі більше набуває значення в сучасному правовому дискурсі.

Окремо сформувались інформаційні права в межах четвертого покоління прав людини. У літературних джерелах указується, що право на інформацію належить особі від дня її народження, що забезпечує їй свободу в інформаційному просторі, а відтак четверте покоління прав людини – це альтернатива й автономія у виборі правомірної поведінки та здійсненні своїх суб'єктивних інформаційних прав у межах правового поля [35, с. 207]. Ці права охоплюють право доступу до інформації; право на отримання інформації із зовнішніх джерел про будь-які події, об'єкти, суб'єкти; право на створення інформації про себе, її використання та захист (зокрема створення віртуальної особистості); право контролю над інформацією, зокрема щодо себе. Як доводять О. О. Барабаш і Д. В. Яцків, право на недоторканність приватного життя, особисту й сімейну таємницю означає надану людині та гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, перешкоджати розголошенню відомостей особистого, інтимного характеру тощо. Лише сама особа має право визначити, які саме відомості, що мають стосунок до її приватного життя, повинні залишатися в таємниці, а тому збір, зберігання, використання та поширення такої інформації не допускається без згоди цієї особи. Дослідники звертають увагу на таку цікаву проблематику, як «право бути забутим». Його формулювання пов'язують із рішенням ЄСПЛ у справі *Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González (C-131/12)* від 13.05.2014, що виникло як відповідь на проблему збереження цифрової інформації в онлайн-просторі, де, на відміну від нецифрової реальності, персональні дані, публікації, фотографії та інші цифрові сліди можуть бути виявлені через пошукові системи, незалежно від строку давності, характеру їх розміщення та втрати актуальності, що може становити загрозу для репутації, приватного життя, кар'єри та особистої самореалізації особи [28, с. 29].

Окрім інформаційних прав четвертого покоління, виокремлюють також цифрові права. Ці категорії є близькими за змістом, проте мають відмінності. Зокрема, цифрові права набуваються та здійснюються виключно в цифровому середовищі. Цифровізація надає можливість переведення інформації у цифрову форму, а отже

й розширенню цифрової сфери, що сприяє становленню автоматизації виробничого процесу. Так, науковці звертають увагу на правосуб'єктність роботів, штучного інтелекту в межах традиційних поглядів людства на природу інтелекту примушують задуматися про те, що надалі роботи можуть існувати на рівні з людиною, а отже, мають бути встановлені чіткі правила, які здатні зробити таке співіснування безпечним (якщо в цьому контексті взагалі доцільно говорити про безпеку) [36, с. 173]. Цифрові права охоплюють систему прав, що включає доступ до цифрового середовища й цифрових активів, віртуальні права, права власності на цифрові об'єкти, контроль над цифровими активами, а також право на використання андроїдів, роботів і штучного інтелекту, створення й взаємодію з віртуальними аватарами померлих родичів, право на створення власної цифрової (віртуальної) ідентичності тощо. Окремо існує проблематика щодо здійснення правочинів у цифровому середовищі, зокрема VR-реальності. Слід звернути увагу, що VR-реальність більш вузька категорія ніж цифрове середовище. Дії у VR-реальності здійснюються за допомогою спеціального обладнання, через те можна виокремлювати такий різновид цифрових прав як віртуальні права. Тобто, віртуальні права – це різновид цифрових прав, що реалізуються лише у віртуальному середовищі за допомогою VR-технологій. Можна виокремити такі віртуальні права: особисті немайнові права у віртуальному середовищі (право на віртуальну ідентичність, право на цифрову аутентичність, право бути забутим, право на захист честі, гідності, ділової репутації в VR-реальності, право на пам'ять (у контексті цифрових образів померлих); віртуальні майнові права (власність на об'єкти, розміщені у віртуальному середовищі, право на спадок віртуальної спадщини, право здійснювати правочини із віртуальними об'єктами); право на участь у VR-спільнотах; право на цифрову безпеку у віртуальному середовищі (захист від кіберзлочинності, зокрема маніпуляцій із віртуальними аватарами померлих). У межах розвитку доктрини цифрових прав окремо постає проблематика визнання первинності прав реальної людини над правами віртуальної особистості.

У межах четвертого покоління прав людини доречно виокремлювати право на безпеку. Воєнний стан в Україні, воєнні конфлікти у світі актуалізували необхідність глибокого переосмислення та подальшого розвитку права на безпеку. Варто звернути увагу на те, що права третього покоління на мир або безпечне навколишнє середовище, зрівноважений розвиток є колективними правами, що належать різним поколінням людства [37, с. 56]. Водночас у межах четвертого покоління право на безпеку індивідуалізується з урахуванням сучасних викликів. Так, В. М. Вовк справедливо наголошує, що для сучасності характерне використання модифікованого поняття «безпека», пов'язаного з концепцією «безпеки людини» (*human security*), що означає зміну акценту з безпеки держави на захист прав і добробуту окремої особи. У ХХІ столітті право на безпеку фактично стало фундаментальним і універсальним, хоча ще не отримало належного юридичного закріплення. Право на безпеку сьогодні є інтегральним поняттям, чим і зумовле-

на значна кількість прав, які його конкретизують – право на безпечне довкілля, право на якісну продукцію, право на мир, право на справедливі закони тощо, але найчастіше право на безпеку пов'язується з правом на життя [38, с. 30]. Слід виокремити право на екологічну безпеку, включаючи захист від небезпечних технологій, ядерної загрози, новітніх видів зброї масового ураження, а також від техногенних катастроф, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту та автономних військових систем. Також варто підкреслити, що в право на безпеку слід включати і право на захист від поширення вірусів. Так, спалах COVID-19 став підґрунтям для розробки оновленої системи безпеки охорони здоров'я, як колективної, так і індивідуальної. Зазначимо, що актуальність також набуває і право на кібербезпеку, що включає захист особи від кіберзлочинності, цифрового переслідування, витоку персональних даних, а також права на недоторканність віртуальної ідентичності на цифрових платформах. Потребує дослідження і право на соціальну безпеку, оскільки внаслідок роботизації відбувається зменшення кількості робочих місць. Це призводить до нерівності у виробничому процесі між людиною та автоматизованою системою. Тому в межах права на соціальне забезпечення доцільно виокремлювати право на соціальну безпеку: якщо людина не може знайти роботу внаслідок автоматизації трудових процесів, держава має гарантувати їй соціальний захист, зокрема через соціальні виплати та забезпечення житлом, надання соціальних медичних послуг. З огляду на наведене, вбачається, що доцільним є переосмислення підходів до міжнародної безпеки, зокрема її гуманітарну переорієнтацію на збереження людини, її цілісності та прав. Такі підходи мають розглядатися в межах міжнародних організацій.

Наведені права є частиною більш широкого права – права бути людиною.

3.3 *Право людини бути людиною – метаправо*

Формування системи прав четвертого покоління свідчить про зміну вектору праворозуміння – від сприйняття права як формалізованих норм поведінки до його осмислення як феномену, наповненого морально-ціннісним змістом. Такий підхід був закладений Р. Дворкіним. У своїх дослідженнях Рональд Дворкін критикує основне положення юридичного позитивізму, згідно з яким право ототожнюється лише з набором чітко визначених правил. Натомість він пропонує розглядати право в ширшому контексті, а саме як сукупність норм, принципів, вимог правової політики та інших видів стандартів. Компоненти системи права, які не є правилами, він визначає загальним терміном «принципи» (принципи в широкому значенні, *sensu largo*). Для нього право є поєднанням позитивного права та принципів, що його підтримують, утворюючи морально узгоджену єдність [39, с. 21]. Його погляди стали підґрунтям для правого розуміння більшості соматичних прав людини. Рональд Дворкін вважав, що легітимна держава повинна ставитися до всіх громадян із рівною повагою й турботою. Він формулює два ключові принципи: право кожного на гідне життя й особисту відповідальність за власний до-

бробут. Справжня рівність за Дворкіним полягає не в однаковому результаті, а в рівному доступі до ресурсів. Ці ідеї він застосовує до питань охорони здоров'я, соціальної підтримки, податкової політики, боротьби з дискримінацією, а також етичних аспектів медичної допомоги при самогубстві та генній інженерії [40, с. 14]. Він доводив, що право певної спільноти – це сукупність спеціальних правил, які ця спільнота прямо або опосередковано використовує для визначення поведінки, що підлягає покаранню або припиненню державним примусом. Ці правила ідентифікуються не за змістом, а за їхнім походженням або способом прийняття чи розвитку, що визначається відповідними критеріями – тестами походження (*pedigree tests*). Вони дозволяють відрізнити чинні юридичні норми від удаваних норм й інших соціальних правил, зокрема моральних. Якщо жодне правило не є доречним або існуючі правила надто нечіткі чи непридатні, справа вирішується посадовою особою, наприклад суддею, яка застосовує власний розсуд, створюючи або доповнюючи правову норму. Юридичний обов'язок означає наявність чинної норми, яка вимагає вчинити або утриматися від певної дії; юридичне право або привілей – це відповідні обов'язки інших діяти або не діяти щодо власника прав. За відсутності чинної норми юридичного обов'язку немає, отже рішення судді за власним розсудом не захищає юридичне право [41, с. 30]. Слід звернути увагу, що Р. Дворкін відстоював тезу, що стосовно держави індивіди можуть мати певні права ще до їхнього законодавчого закріплення. Зокрема, громадяни можуть протестувати проти законодавчого рішення на будь-якій обґрунтованій підставі [40, с. 17].

Опираючись на наукові здобутки Р. Дворкіна, можна сформулювати висновок про те, що сучасне правове регулювання має розвиватися в людиновимірному (людиноцентричному) напрямі. Людина в сучасному світі виступає (отримала статус де-факто) вразливим суб'єктом, оскільки її морально-ціннісне світосприйняття є суб'єктивним, а біологічна природа – недосконалою. Унаслідок цього людина не здатна конкурувати із роботизованими системами та штучним інтелектом. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій можливості контролю над людиною значно зросли, що призводить до виникнення нових ризиків і загроз її автономії та гідності. Саме тому постає ключове питання: що означає право бути людиною в сучасну технологічну епоху?

У літературних джерелах указується, що право бути людиною було й залишається фундаментальним принципом, який визначає гідність, свободу та рівність кожної особистості. Історичне становлення цього права відображає довгий і складний шлях, що починається від філософських ідей античності та середньовіччя, проходить через епоху Відродження й Нового часу й досягає своєї зрілості в період Просвітництва та формування демократичних держав. Захист цього права потребує відданості як окремих осіб, громад, так і урядів, а також спільного бачення світу, де кожна людина може справді реалізувати свій потенціал як людини. Реалізація права бути людиною – це безперервна боротьба, яка ви-

магає узгоджених зусиль на всіх рівнях – місцевому, національному та міжнародному [42, с. 95].

Право бути людиною – це фундаментальне, невід’ємне, природне право кожної людини ототожнювати себе з біологічною основою людського єства, що включає належність до людського геному, біологічно-соціальної спадщини людства, тілесності, з усіма притаманними їй вадами, обмеженнями та нейронними особливостями. Це право спрямоване на збереження людства як найвищої загальнолюдської цінності, унікального виду, що володіє моральною, духовною та соціальною самосвідомістю. Гарантії права бути людиною охоплюють: незмінну повагу до автономії та суверенності людини; вжиття всіх можливих заходів для збереження та захисту тілесної, моральної цілісності людини; охорону людського геному, зокрема ДНК кожної людини як унікального біологічного коду; утвердження пріоритетності людини над роботизованими або штучно створеними формами, що лише імітують людську поведінку та вигляд; забезпечення можливості вільного самовираження та прояву індивідуальності; гарантування права на безпечне, гідне та захищене існування; використання модифікованих, зокрема цифрових, частин людського тіла зі збереженням людського геному. Це право включає такі елементи: право на людську гідність; право на гідне існування; право на приватність; право на самовизначення та збереження людської ідентичності; право на вільний розвиток особистості; право на захист своєї генетичної, релігійної та культурної ідентичності; право на протест у будь-якій сфері суспільного життя при загрозі втрати людської природи; право на відмову від цифрової ідентифікації та створення систем ідентифікації поза цифровим середовищем тощо.

ВИСНОВКИ

Глобалізація, цифрова трансформація суспільства й інтенсивні інформаційні зрушення призвели до виникнення та становлення четвертого покоління прав людини. Права людини формуються та реалізуються в умовах біотехнологічних, цифрових і віртуальних реалій. Через це виникає потреба в переосмисленні розуміння права загалом, так і сутності прав людини, особливо в аспекті моральних цінностей, що повинно стати в основі сучасного правопорядку. Ідея права бути людиною набуває особливої актуальності в умовах ризиків втрати людської автономії, ідентичності та гідності під тиском автоматизованих рішень, масової диджиталізації, біоетичних викликів і трансгуманістичних ідеологій. Це вимагає від юридичних наукових досліджень не лише адаптації термінологічного апарату, а й формування нових підходів до правового визнання, захисту й гарантування людської природи як такої.

Запропоновано, що право бути людиною – це фундаментальне, невід’ємне право кожної людини ототожнювати себе з біологією людської природи, що включає належність до людського геному, біологічно-соціальної спадщини людства

й тілесності, з усіма притаманними їй вадами, обмеженнями та нейронними особливостями. Наведене потребує наукового осмислення з урахуванням ціннісного підходу та розуміння вразливості природи людини.

Тематика визначення та правової регламентації четвертого покоління прав людини, зокрема права людини бути людиною потребує подальших глибоких наукових розвідок. Такі дослідження можуть базуватися на міждисциплінарному підході, що може надавати можливість здійснити синергію між правом, біоетикою, філософією, технологічними науками задля утворення сталої концепції правового захисту людини. Сучасна людина вже постійно знаходиться під впливом цифрових, біотехнологічних, алгоритмічних систем, а тому права людини, їх гарантії та захист потребують переосмислення. Новітні юридичні дослідження у сфері четвертого покоління прав людини мають сприяти визначення вектору правового регулювання в напрямку цінності людини та встановлення відповідальності держави перед людиною.

ПОДЯКИ

Висловлюю вдячність мовній моделі ChatGPT (розробка компанії OpenAI) за допомогу в редагуванні стилістики тексту, формулюванні окремих висловлювань та виявленні мовних помилок. Усі наукові висновки, ідеї та зміст залишаються виключно результатом авторського осмислення.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Аврамова О. Є., Жидкова О. С. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. №2. С. 101–107.
- [2] Засідання круглого столу на тему «IV покоління прав людини: реалії та перспективи для України». URL : https://kyivinstitute.com/news/zasidannja_kruglogo_stolu_na_temu_iv_pokolinnja_prav_ljudini_realiji_ta_perspektivi_dlja_ukrajini.
- [3] Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я : монографія / за заг. ред. : С. Б. Булеци, М. В. Менджул. Ужгород : Говерла, 2020. 444 с.
- [4] Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 266–271. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.49>.
- [5] Байрачна Л. К., Волкова Д. С. Четверте покоління прав людини в просторі судової полеміки (на прикладі рішень європейського суду з прав людини). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(28). Т. 1. С. 44–49. URL: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).317](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).317).
- [6] Маложен О. І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 41–44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/6>.

- [7] Маланчук Т. В., Корощенко К. Р. Четверте покоління прав людини – погляд з 21 століття. *Молодий вчений*. 2022. №6(106). С. 90–93. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-6-106-20>.
- [8] Жаровська І. М. Четверте покоління прав людини: до проблем узагальненої класифікації. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 19–25. URL: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-02>.
- [9] Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств №9103 від 13.03.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/pubFile/1681894>.
- [10] Кодекс суддівської етики : рішення XI (чергового) з'їзду суддів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
- [11] Зимовець Р. В. Покоління прав людини. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого*. Харків : Право, 2017. 1128 с.
- [12] Шебаніц Д. М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 57–61.
- [13] Братасюк В. М. Людина-особистість як суб'єкт захисту права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 181–185.
- [14] Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [15] Геращенко Т. Г. Автономія людини: філософсько-правовий аспект. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2016 р.) / МВС України, Сум. філія Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми : Видав. дім «Ельдорадо», 2016. С. 183–185.
- [16] Шеляженко Ю. В. Правові основи особистої автономії приватних осіб та організацій: теоретичний аспект : дис. ... д-ра філос. за спец. 081 Право / Ун-т екон. та права «КРОК». Київ, 2021. 261 с.
- [17] Француз-Яковець Т. А., Шеляженко Ю. В. Теоретико-правове значення особистої автономії суб'єкта права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 3(12). С. 31–35.
- [18] Крушельницька Г. Л. Приватноправове закріплення принципу поваги автономії особистості у сфері біомедичних технологій. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 50. С. 24–29. URL: <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.4>.
- [19] Чайка Г. В. Особистісна автономія: свобода чи відповідальність? *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. Т. 14. №6. С. 259–266.
- [20] Cohen G. A. *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 244 p.
- [21] Коляда О. Що таке геном? Для чого його редагувати? URL: <https://nauka.ua/card/shcho-take-genom-dlya-chogo-jogo-redaguvati>.
- [22] Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights: 11 November 1997 General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization at its twenty-ninth session. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-genome-and-human-rights>.

- [23] Крушельницька Г. Л. Генем людини як особисте немайнове благо фізичної особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Вип. 1(54). С. 46–50. URL: <https://doi.org/10.32782/ruuv.v1.2024.9>.
- [24] Міма І. В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин : монографія. Варшава : RS Global Sp. z O. O., 2020. 176 с.
- [25] Романова А. Морально-етичні норми в юриспруденції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2024. №3(43). С. 202–208. URL: <http://doi.org/10.23939/law2024.43.202>.
- [26] Відповідь отримано від ChatGPT (модель GPT-4, OpenAI) 09 липня 2025 р. URL: <https://chatgpt.com/>.
- [27] Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: Загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юрид. науки*. 2016. №837. С. 213–217.
- [28] Барабаш О. О., Яцків Д. В. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. №1. С. 27–31. URL: <http://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.03>.
- [29] Туряниця В. . Гносеологія генезису та еволюції нових, четвертого і п'ятого, поколінь прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 203. Вип. 75. Ч. 1. С. 53–58. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.8>.
- [30] Волкова Ю. Репродуктивні права в системі четвертого покоління прав людини. *Alfred Nobel University Journal of Law*. 2024. №1(8). С. 39–48. URL: <http://doi.org/10.32342/2709-6408-2024-1-8-4>.
- [31] Скрипнюк О. В. Права і свободи людини та громадянина: міжнародні стандарти, національна практика та проблеми їх конституційної модернізації в Україні. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 56–63.
- [32] Вовк В. М. Соматичні права як кластер юридичних гарантій «самовласності» в контексті трансгуманізму. *Filosofo's'ki ta metodologični problemi prava*. 2020. №2 (20). С. 68–72. URL: <https://doi.org/10.33270/02202002.68>.
- [33] Завальнюк В. В. Соматичні права людини з позицій юридичної антропології. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 20–27.
- [34] Островська Б. В. Право людини на життя від моменту її зародження в контексті права та моралі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. №2 (12). С. 140–148.
- [35] Маріц Д. О. Класифікація інформаційних прав особи. *Правові новели*. 2018. №4. С. 203–208.
- [36] Довгань Б., Михайліна Т. Цифрові права людини четвертого покоління крізь призму трансгуманізму. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №1. С. 171–175. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.30>.
- [37] Іванків І. Б. Відмінні ознаки прав людини третього покоління. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 54–57.
- [38] Вовк В. М. Право на безпеку як фундаментальне право людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С. 27–30. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.3>.
- [39] Юхимюк О. М. Концепція принципів права Рональда Дворкіна. *Європейський правничий часопис*. 2024. Вип. 2. С. 20–25. DOI 36919/3041-1149(Print).2.2024.20-25.

- [40] Коваленко Г. В. Філософсько-правові погляди Роналда Дворкіна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.
- [41] Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1977. 385 p.
- [42] Череватюк В. Б., Темченко Я. О. Право бути людиною та проблеми його реалізації: від історичних витоків до сучасності. *Юридичний вісник*. 2025. № 1(74). С. 90–97. URL: <https://doi.org/10.18372/2307–9061.74.19890>.

REFERENCES

- [1] Avramova, O. Ye., & Zhydkova, O. S. (2010). The fourth generation of human rights: problem statement. *Pravo Ukrainy*, 2, 101–107.
- [2] Kyiv Institute of Law. (n.d.). Round-table session on «IV generation of human rights: realities and perspectives for Ukraine.» Retrieved from https://kyivinstitute.com/news/zasidannja_kruglogo_stolu_na_temu_iv_pokolinnja_prav_ljudini_realiji_ta_perspektivi_dlja_ukrajini.
- [3] Buletsa, S. B., & Mendzhul, M. V. (Eds.). (2020). *The fourth generation of human rights: features of legal regulation, problems, and development perspectives in healthcare*. Uzhhorod: Hoverla.
- [4] Popovych, T., & Shavaryn, A. (2019). The essential content of the fourth generation of human rights. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 266–271. Retrieved from <https://doi.org/10.32849/2663–5313/2019.12.49>.
- [5] Bairachna, L. K., & Volkova, D. S. (2019). The fourth generation of human rights in the space of judicial polemics (based on the case-law of the European Court of Human Rights). *Prykarpatskyi Yurydychnyi Visnyk*, 3(28), 1, 44–49. Retrieved from [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).317](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).317).
- [6] Malozhon, O. I. (2021). The fourth generation of human rights in the context of contemporary Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 12, 41–44. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524–0374/2021–12/6>.
- [7] Malanchuk, T. V., & Koroshchenko, K. R. (2022). The fourth generation of human rights – a 21st-century perspective. *Young Scholar*, 6(106), 90–93. Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304–5809/2022-6-106-20>.
- [8] Zharovska, I. M. (2018). The fourth generation of human rights: toward generalized classification issues. *Visnyk of Lviv Trade and Economic University. Legal Sciences*, 7, 19–25. Retrieved from <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-02>.
- [9] Draft Law on Registered Partnerships (2023, March, No. 9103). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/pubFile/1681894>.
- [10] Code of Judicial Ethics: Decision of the XI (Regular) Congress of Judges of Ukraine (2013). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
- [11] Zymovets, R. V. (2017). *Generations of human rights*. In S. I. Maksymov (Ed.), Great Ukrainian Legal Encyclopedia (Vol. 2: Philosophy of Law, p. 1128). Kharkiv: Pravo.
- [12] Shebanits, D. M. (2015). Contemporary issues in the theory of «generations of human rights» in conditions of European interstate integration. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 31(1), 57–61.
- [13] Bratasyuk, V. M. (2017). A human as a subject of legal protection. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 47(3), 181–185.
- [14] Constitution of Ukraine. (1996, June). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

- [15] Herashchenko, T. H. (2016). Human autonomy: philosophical and legal aspect. In *Actual Problems of Legal Science and State-Building in Ukraine in the Context of Legal Integration* (pp. 183–185). Sumy: Eldorado Publishing.
- [16] Sheliashchenko, Yu. V. (2021). *Legal Foundations of Personal Autonomy of Private Individuals and Organizations: Theoretical Aspect* (PhD dissertation). Kyiv: KROK University.
- [17] Frantsuz-Yakovets, T. A., & Sheliashchenko, Yu. V. (2016). Theoretical and legal significance of personal autonomy of a legal subject. *Precarpathian Legal Bulletin*, 3(12), 31–35.
- [18] Krushelnytska, H. L. (2023). Private-law consolidation of the principle of respect for personal autonomy in biomedical technologies. *Journal of Civil Law*, 50, 24–29. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.4>.
- [19] Chaika, H. V. (2018). Personal autonomy: freedom or responsibility? *Proceedings of the H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 14(6), 259–266.
- [20] Cohen, G. A. (1995). *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [21] Koliada, O. (n.d.). *What is a genome? Why edit it?* Retrieved from <https://nauka.ua/card/shcho-take-genom-dlya-chogo-jogo-redaguvati>.
- [22] UNESCO. (1997). *Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-genome-and-human-rights>.
- [23] Krushelnytska, H. L. (2024). The human genome as a personal intangible asset of a natural person. *Prykarpatskyi Yurydychnyi Visnyk*, 1(54), 46–50. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.9>.
- [24] Mima, I. V. (2020). *Religious Norms and Their Place in the System of Socio-Legal Regulation of Social Relations*. Warsaw, Poland: RS Global Sp. z O. O.
- [25] Romanova, A. (2024). Moral and ethical norms in jurisprudence. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Legal Sciences*, 3(43), 202–208. Retrieved from <https://doi.org/10.23939/law2024.43.202>.
- [26] ChatGPT (OpenAI GPT-4). (2025, July 9). Response to a user query. Retrieved from <https://chatgpt.com>.
- [27] Barabash, O. O. (2016). The fourth generation of human rights: general theoretical characteristics. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Legal Sciences*, 837, 213–217.
- [28] Barabash, O. O., & Yatskiv, D. V. (2021). Information rights as part of the fourth generation of human rights. *Journal of Kyiv University of Law*, (1), 27–31. Retrieved from <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.03>.
- [29] Turianytsia, V. V. (2022). Gnoseology of the genesis and evolution of new, fourth and fifth, generations of human rights. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 75(1), 53–58. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.8>.
- [30] Volkova, Yu. (2024). Reproductive rights in the system of the fourth generation of human rights. *Alfred Nobel University Journal of Law*, 1(8), 39–48. Retrieved from <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2024-1-8-4>.

- [31] Skrypniuk, O. V. (2014). Human rights and freedoms: international standards, national practice, and problems of constitutional modernization in Ukraine. *Problems of Legality*, 125, 56–63.
- [32] Vovk, V. M. (2020). Somatic rights as a cluster of legal guarantees of «self-ownership» in the context of transhumanism. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(20), 68–72. Retrieved from <https://doi.org/10.33270/02202002.68>.
- [33] Zavalniuk, V. V. (2011). Somatic human rights from the perspective of legal anthropology. *Scientific Works of Odesa Law Academy National University*, 10, 20–27.
- [34] Ostrovska, B. V. (2016). The human right to life from its inception in the context of law and morality. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(12), 140–148.
- [35] Marits, D. O. (2018). Classification of an individual's information rights. *Legal Novelities*, 4, 203–208.
- [36] Dovhan, B., & Mikhailina, T. (2021). Digital human rights of the fourth generation through the prism of transhumanism. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 1, 171–175. Retrieved from <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.30>.
- [37] Ivankiv, I. B. (2016). Distinctive features of third-generation human rights. *Scientific Notes of the National University of Kyiv-Mohyla Academy. Legal Sciences*, 181, 54–57.
- [38] Vovk, V. M. (2024). The right to security as a fundamental human right. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 27–30. Retrieved from <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.3>.
- [39] Yukhymuk, O. M. (2024). Concept of Ronald Dworkin's principles of law. *European Legal Journal*, 2, 20–25.
- [40] Kovalenko, H. V. (2014). Philosophical and legal views of Ronald Dworkin (Doctoral thesis, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv).
- [41] Dworkin, R. (1977). *Taking Rights Seriously*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [42] Cherevatiuk, V. B., & Temchenko, Ya. O. (2025). The right to be human and the problems of its realization: From historical origins to the present. *Legal Bulletin*, (1)74, 90–97. Retrieved from <https://doi.org/10.18372/2307-9061.74.19890>.

Ольга Євгенівна Аврамова

Докторка юридичних наук, доцентка

Провідна наукова співробітниця відділу приватного права та процесу

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

01601, вул. Раєвського, 23а, Київ, Україна

Email: avramova2020@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-9894>

Olga Ye. Avramova

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor

Senior Research Fellow Department of Private Law and Procedure

Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and

Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

01601, 23a Raevsky St., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Аврамова О. Є. Четверте покоління прав людини: право бути людиною. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 63–86.

Suggested Citation: Avramova, O. Ye. (2025). The Fourth Generation of Human Rights: the Right to be Human. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(3), 63–86.

Стаття надійшла / Submitted: 21/07/2025

Доопрацьовано / Revised: 21/08/2025

Схвалено до друку / Accepted: 29/09/2025